

SIKLÓSI IVÁN

Cicero: Négy védőbeszéd^[1]

2004-ben jelent meg NÓTÁRI TAMÁS^[2] fordításában, a szegedi Lectum Kiadó gondozásában, HAMZA GÁBOR akadémikus előszavával Marcus Tullius Cicero négy – az elmúlt másfél évszázad során magyar nyelven még nem publikált – védőbeszéde.^[3] NÓTÁRI nem csupán kitűnő fordítást publikált, hanem azt komoly jegyzetapparátussal is ellátta, és tudományos igényű, széles körű primer és szekunder irodalmi apparátussal^[4] felvértezett bevezető tanulmányt is írt a beszédekhez^[5], melyben igyekezett feltárni a szélesebb történeti-társadalmi összefüggéseket is. A szerző több éve behatóan foglalkozik Cicero munkásságának egyes kérdéseivel; e tárgykörben már eddig is számos cikke látott napvilágot.^[6]

A Cicero által ismertetett ügyekkel kapcsolatban röviden a következőket állapítjuk meg. *A pro Murena* a Catilina-féle (a szerző által szintén részletesen tárgyalt) összeesküvés évében hangzott el; az ügy külön érdekessége, hogy Cicerónak (többek között) Servius Sulpicius Rufusszal, a préklasszikus kor kiemelkedő jogtudósával (akit maga Cicero is “felette bölcs és kiváló férfiú”-nak nevez^[7]) kellett megküzdenie. Cicero Kr. e. 56-ban egykori tanítványát, az állami rend megdöntésére irányuló *criment* szankcionáló *lex Plautia de vi* (Kr. e. 65/4) alapján vádolt Marcus Caeliust védte sikerrel – Clodius vádjával szemben. *A pro Ligarióból* megismerhető eljárás NÓTÁRI szerint nem tekinthető valódi büntetőpernek, ugyanis a döntés nem a *crimen maiestatis*^[8] elbírálására jogosult *quaestio*, hanem Caesar, mint – az ítélkezéshez szükséges kivételes *imperiummal* nem rendelkező – *dictator* kezében volt. NÓTÁRI a Kr. e. 45-ben született *pro rege Deiotaro* kapcsán is arra a határozott következtetésre jut, hogy a Deiotarius király^[9] ellen lefolytatott eljárás “semmilyen körülmények között nem minősíthető büntetőpernek”, sőt hozzáteszi, hogy “ezzel szemben kirívó példáját adja Caesar a köztársasági jogrendet semmibe vevő és személyes hatalmát tüntetve fitogtató arroganciájának”.^[10]

A továbbiakban mindenekelőtt a bevezető tanulmánnyal kapcsolatos véleményünket foglaljuk össze. A tanulmány komoly értéke, hogy kitűnik belőle mind a kitűnő szónok, államférfi és jogász, Cicero munkásságának, mind pedig a retorikával foglalkozó antik műveknek, és általában az antikvitás irodalmának az alapos ismerete; a szerző igen sok – főként latin, számos helyen görög – irodalmi forrást idéz. A szerző nem csupán jogi, hanem klasszika-filológiai megközelítéssel is vizsgálja a témát, széles körű görög-latin műveltségének birtokában jelen tanulmányában – mint ahogy általában egész munkásságában is – egyfajta külső történeti szemléletet képvisel; mindenkor széles körű szépirodalmi apparátusra támaszkodván, retorikai-stilisztikai aspektusból is elemzi a szövegeket. Külön utalunk ebben a vonatkozásban a humornak, az iróniának az ékesszólásban betöltött szerepével kapcsolatos, igen érdekes fejtegetésre; a tréfa, a *geloion* retorikában játszott szerepének taglalása során NÓTÁRI a görög irodalomból Aristotelésre hivatkozik, majd kifejti Cicero és Quintilianus humorral kapcsolatos véleményét. A releváns római jogi szakirodalom beható ismerete is kitűnik NÓTÁRI tanulmányából és jegyzeteiből; különösen vonatkozik ez a megállapítás a római büntetőjog területére; a

szerző részletesen tárgyalja – többek között – az *ambitus* szabályozásának fejlődését, utalva ehelyütt (is) saját, ebben a tárgykörben korábban végzett kutatásaira. [\[11\]](#)

A szerző megállapítja és több példával is alátámasztja, hogy a *gratia* a római közélet *sine qua non*ja volt. A *gratia* és az *amicitia* szerepe valóban számos római jogintézmény lényegének megértéséhez nélkülözhetetlen; kiemelhetjük például, hogy a *mandatum* lényegét még a iustinianusi jog is a barátságban (*amicitia*) látja, és – legalábbis formailag, *de iure* – fenntartja a “*mandatum nisi gratuitum nullum est*” elvét. [\[12\]](#)

Az irodalom megosztott abban a kérdésben, hogy Cicero *stricto sensu* minősíthető-e *iuris consultus*nak; a szerző csupán utal az irodalmi vitára [ez a kérdés egyébként Senecát illetően is fölmerül, hogy ti. minősíthető-e Seneca (akinek *consuls*ága idején keletkezett a *SC Trebellianum*) olyan értelemben jogtudósnak, mint Cicero.] [\[13\]](#), és a források tükrében vizsgálja – HAMZA módszere által inspirálva – Cicero *iurisprudenti*ához fűződő viszonyát.

A szerző fölhívja a figyelmet arra, hogy a *Digest*ában több helyen (és nem csupán Pomponius *Enchiridium*a) idézik Cicerót; itt azonban szükséges lett volna utalni egy Paulustól származó forrásszövegre is, aki – tétele igazolása céljából – Cicero modern gondolatát hívta segítségül a *Besserungsgedanke*, mint büntetési cél kapcsán: a büntetéskiszabás célja az emberek megjavításában (*emendatio hominum*) áll, ami azonban nem valósulhat meg az elkövető halála esetén. [\[14\]](#)

Amikor a szerző Cicerónak a *iurisprudentia* művelőivel való szoros kapcsolatáról ír, nézetem szerint kíváncsi lett volna utalni a neves préklasszikus kori jogtudóshoz, Servius Sulpicius Rufus tanítójához, az *actio de dolo* és a *stipulatio Aquiliana* megalkotójához, C. Aquilius Gallushoz fűződő kapcsolatára is (bár az ő személye nem függ össze a vizsgált üggyel), annak ellenére is, hogy a szerző korábban már foglalkozott a kérdéssel. [\[15\]](#)

Konklúzióként megállapíthatjuk, hogy NÓTÁRI TAMÁS gondozásában kiváló és imponálóan gazdag jegyzetapparátussal ellátott fordítás, valamint egy minden tekintetben színvonalas, szintén komoly irodalmi apparátussal felvértezett, a tudományos követelményeket messzemenően kielégítő tanulmány született, melynek folytán a könyv joggal tarthat számot a római jogászok, az ókortudomány művelői, általában pedig az antik irodalom és történelem iránt érdeklődők figyelmére. Külön is örülhetünk annak, hogy NÓTÁRI klasszika-filológiai képzettséggel rendelkező romanistaként az egyes szövegeket nem csupán jogászai szemszögből vizsgálja, hanem azokat sokoldalú, a görög-latin irodalomra bőségesen hivatkozó elemzésnek veti alá, új szint képviselve ezzel a hazai romanisztikai irodalomban.

[1] Cicero: *Négy védőbeszéd. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta: Nótári Tamás.* Lectum Kiadó, Szeged, 2004. 225 p.

[2] DR. NÓTÁRI TAMÁS romanista, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának adjunktusa.

[3] A könyvben olvasható védőbeszédek – sorrendben – a következők: *Lucius Licinius Murena védelmében; Marcus Caelius Rufus védelmében; Quintus Ligarius védelmében; Deiotarius király védelmében.*

[4] A szerző sokat merít mindenekelőtt a német nyelvű irodalomból, többek között MOMMSEN, KUNKEL, NÖRR műveiből, a hazai szerzők közül pedig elsősorban HAMZA GÁBOR műveire támaszkodik.

[5] Az utóbbi években hasonló terjedelmű és színvonalas, komoly bevezető tanulmánnyal és jegyzetapparátussal ellátott Cicero-fordításra a hazai irodalomból csupán HAMZA GÁBOR "*Cicero De re publicá-ja és az antik állambölcselet*" (In: *Cicero: Az állam*, Budapest, 1997, 9skk.) című művére utalhatunk. NÓTÁRI munkája egyébként több tekintetben (a bevezető tanulmány; a fordításokhoz kapcsolódó bőséges jegyzetapparátus) is a HAMZA által alkalmazott módszert követi.

[6] Lásd például NÓTÁRI T.: *Medea Palatina (Megjegyzések Cicero Caelianájához, különös tekintettel Clodia személyére)*, Aetas 1999/1-2.; *Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26*, Jogtudományi Közöny 2001/12.; *De oratoris perfecti institutione*, Collega 2003/3.; *Jogtörténeti adalékok Cicero Pro Caecinájához*, Collega, 2004/1, 48skk.

[7] Cic. *Pro Murena* 3. 7. NÓTÁRI T. ford.

[8] A vádat BAUMANN (*The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg, 1967, 142skk.) határozza meg *crimen maiestatis*ként, nézetét NÓTÁRI ismerteti; szükséges ugyanakkor leszögezni, hogy a *maiestas* kifejezés a beszédben egyszer sem fordul elő, Cicero nem határozza meg a vádpont jogi természetét (csupán "új és a mai napig nem hallott büntett"-ről szól; Cic. *Pro Ligario* 1. 1. NÓTÁRI T. ford.).

[9] Kisázsiai uralkodó, aki a polgárháborúban Pompeius mellé állt, amit Caesar utóbb nem tudott neki megbocsátani.

[10] Tanulságos ehelyütt utalni THEODOR MOMMSEN Caesarról és Ciceróról alkotott – egymással szöges ellentétben álló – véleményére. MOMMSEN (In: *Römische Geschichte III. Von Sullas Tod bis zur Schlacht von Thapsus*, 10. Auflage, Berlin, 1909) Caesart tekinti példaképnek (az államférfi feladatát – miként Caesar lángelméjét – MOMMSEN egyetemes természetűnek nevezi; véleménye szerint Caesar politikai teremtő működésének legfigyelemreméltóbb sajátosságait azok tökéletes összhangja képezi); nézete szerint Cicero, mint "*plebejischer Advokat*", politikailag és ideológiailag egyaránt ingadozó, határozatlan, elvekhez nem ragaszkodó politikus. Cicero, mint államférfi negatív megítélésében MOMMSEN véleménye döntő szerepet játszott. MOMMSEN nézetének összefoglalásához, bírálatához, és egyben Cicero, mint politikus, illetőleg államférfi rehabilitálására nézve a főbb irodalom összefoglalásával lásd HAMZA: *Cicero De re publicá-ja és az antik állambölcselet (id.)*, 45.

[11] Lásd NÓTÁRI T.: *Quaestio de ambitu*, Collega, 2001/6. Érdekességgként jegyezzük meg, hogy az *ambitusszal* összefüggésben Kr. e. 67-ben megszületett – NÓTÁRI által is idézett – *lex Calpurniával* azonos nevű törvény vezette be *certa resre* menő perekben a *legis actio per conductionem*et a Kr. e. III. évszázadban (a két *lex Calpurnia* nem keverendő össze!).

[12] "*Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces. Interveniens enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.*" (Paul. D. 17. 1. 1. 4)

[13] Lásd ehhez a problémához összefoglalóan PÓLAY E.: *A római jogászok gondolkodásmódja*, Budapest, 1988, 147.

[14] Lásd D. 48. 19. 20.

[15] Cicerónak a neves jogtudósról alkotott igen pozitív véleményére nézve lásd például Cic. *Pro Caecina*, ehhez a kérdéshez pedig részletesebben lásd NÓTÁRI T.: *Jogtörténeti adalékok Cicero Pro Caecinájához*, Collega, 2004/1, 48skk.

[2004/4. szám tartalomjegyzéke](#)